

Zweven boven talloze papieren Pompei's

De plattegronden van Kampen (boven) en Middelburg Uit besproken boek

Georg Braun en Franz Hogenberg: *Cities of the World*. Complete Edition of the Colour Plates. Taschen, 504 blz. €150,-

ROELOF VAN GELDER

Georg Braun en Franz Hogenberg zouden wij nu twee visionaire ondernemers noemen. In de tweede helft van de 16de eeuw bedachten zij een project waarvan nog geen voorbeeld bestond, iets wat reusachtige kosten met zich mee zou brengen, wat zou vallen of staan bij nauwkeurig graveerwerk en en waarvan allerminst zeker was of het een commercieel succes zou worden. Wat hun voor ogen stond was een visuele encyclopedie van alle belangrijke steden op de aarde. Jarenlang werkten zij eraan en tussen 1572 en 1617 publiceerden zij in Frankfurt hun *Civitates Orbis Terrarum* ('Steden van de wereld') in zes delen.

Er bestonden al eerdere stedenatlassen, maar de *Civitates* overtrof die verre in omvang en detaillering. De *Civitates* bevat plattegronden en profielen van, en vogelvluchtgezichten op 564 steden. Van het kleine Franeker tot een stad als Rome, dat vertegenwoordigd is met een pontificale uitklaplaar. Alle afbeeldingen hebben ook fraaie cartouches en legenda. Georg Braun was de uitgever en de auteur van de teksten, Franz Hogenberg had de supervisie over de prentmakers die de aangeleverde afbeeldingen omzetten in heldere gravures. Zij maakten gebruik van een netwerk van geleerde informanten, tekenaars en cartografen en baseerden zich verder op de bestaande literatuur.

Taschen Verlag heeft nu een fraaie facsimile-editie gemaakt van een ingekleurd exemplaar. Elke bladzijde is een verrassing, juist doordat de steden op verschillende manieren zijn afgebeeld. Je ziet niet alleen de verschillende types steden – havensteden, vestingsteden, plattelandsteden, riviersteden – je krijgt

ook oog voor e de ene keer een organische gevormd stratenplan, en dan weer een destijds moderne, geometrisch ontworpen stad.

Het boek is veel meer dan een reeks plattegronden. Het gaat niet alleen om de fysieke stad, maar ook om de bewoners. Braun en Hogenberg gunnen ons namelijk door het vogelvluchtperspectief een kijkje in de straten, op de markten en pleinen, en zelfs in de stadsgrachten. En doorgaans zij er buiten de stadswallen ook nog andere vormen van activiteiten te bespeuren. In het grensgebied van stad en land, liggen boerenerven, schuren, kapelletjes, leprozenhuizen, akkers, molens, bleekvelden en moestuinen. Bij sommige steden is ook een kenmerkende nijverheid verbeeld. Je ziet er nijvere leistenhakkers bij Angers, laders en lossers in de havens van Vlissingen en Riga. Wie goed zoekt vindt nog wat loslopende figuren op de weg stadwaarts: een doedelzakspeler op weg naar Napels, soldaten, een koopman met zijn muilezel beladen met wijnzakken, boeren met een hooiwagen. Op de rivieren varen zeilschepen en galeien.

Er is nog een manier waarop de stadsbewoner werd vastgelegd. Op de voorgrond figureren vaak een paar chic geklede burgers. Ze dienen als repoussoir, als formeel element om de dieptewerking van de plaat te versterken. Ze hebben ook een verwelkomende functie: ze trekken de beschouwer als spreekstalmeesters de stad in en laten ook nog iets zien van de toenmalige mode. Alle steden liggen er vredig, welvarend, ja zonnig bij. Het zijn gelukkige momentopnames. Maar dwalend door deze atlas moet je wel concluderen dat vrede niet de permanente toestand kan zijn geweest. Alle steden zijn ommuurd; op de muren staan kanonnen. In 1618, het jaar nadat het laatste deel van de *Civitates* werd uitgegeven, brak de Dertigjarige Oorlog uit. Grote delen van Midden-Europa werden verwoest. Daarom is dit boek ook een historische bron: het laat, als een papieren Pompei, een lange reeks steden zien die in 1648 niet meer bestond.

In de oorspronkelijke editie kreeg elk stadsgezicht een uitvoerige tekst over oorsprong en ontwikkeling en de middelen van bestaan van de bewoners. In de huidige editie is dat vervangen door een vertaling van de cartouchetekst en een korte beschrijving van de stadsgeschiedenis. Ook kunnen we lezen op welk voorbeeld de desbetreffende gravure is gebaseerd; soms op toen al verouderde afbeeldingen of beschrijvingen, zeker als het om verre steden buiten Europa ging. *Civitates Orbis Terrarum* was een succes, herdrukken volgden en het werk verscheen in het Latijn (alleen al acht drukken), Duits, en Frans. Het was natuurlijk een kostbaar werk voor de elite, maar de uitgever waren wel zo verstandig om de stadsgezichten ook los uit te geven. Antiquarisch zijn deze prenten nog steeds gewild en er is vrijwel geen boek over 16de- of 17de- eeuwse geschiedenis of er is wel een afbeelding of een detail uit dit imposante werk in terug te vinden.

Braun en Hogenberg zijn in hun opzet geslaagd: een meesterlijk overzicht van steden en hun bewoners. Ze hanteerden daarbij opvallend moderne uitgeverstechnieken. Ze vroegen bijvoorbeeld aan de lezers van de eerste delen of ze nog steden kenden die in de volgende delen opgenomen moesten worden. En ze schreven stadelijke besturen aan met de vraag of ze een plattegrond opgezonden konden krijgen. Dat bespaarde een hoop kostbare arbeid. Het betekende natuurlijk wel dat de aanzichten onderling sterk afweken, maar zoals gezegd, de firma maakte van de nood een deugd en heeft daardoor al vier eeuwen de eigenaren van de *Civitates* weten te verrassen. Robert Burton wist dat al. In zijn *Anatomy of Melancholy* uit 1621 schreef hij dat deze stedenatlas niet alleen instructief was maar ook de geest verkwikte.

De 17de-eeuwse 'Steden van de wereld' was een succes, met acht drukken in het Latijn